

Rácz György:

Merre halad az európai szellem?

„Legfőbb feladatunk részletesen kidolgozni a magyar ujjaépítés egységes tervű gondolatrendszerét. „Ha a ság szerves szükségének, örök céljainak: a változott napok parancsait könnyen be lehet illeszteni kereteibe.“ „Az élő életnek csak az életre, a jövőre szabad számítani.“ — írta Szabó Dezső legutóbb. A magyar jövő alapvonalait épen ő vázolta fel; az ujjaépítés sok részletmunkája már megvalósult; szükséges, hogy az ifjúság is ennek munkásként legyen. A Magyarság ismereti Munkaközösség e feladat vállalására alakult. Célja: magyarságismeret; a magyar nép, a magyar tájak, a magyar múlt ismerete. Személyes tapasztalat (pl. a Népfőiskola), olvasás, problémák megvitatása „népbehúzódnak“ fontos alkalma. De a művelt magyar szeizmográf is feljegyezi. Európa felelősségteljes szellemi őrtállónak üzenetét.

Felmerülhet a kérdés, van-e szükség ilyen témák megvitatására? Bárki ellenvenhetné, hogy a kézzelfogható események irányítják nemzetek és egyesek életét. Csak tényeket nézzünk! — De az események kommentárai: az újságok, különböző pártok és ideológiák is hirdetnek valamilyen „korszellemet“ vagy „világnézetet“. Gyakran igen eredményesen. Mi történelmünk és az egyetemes emberi múlt tanúságai alapján a szellemi élet megnyilvánulásait történelemformáló realitásnak tartjuk, még ha fáziseltolódásban vannak is az aktuális vagy frázisos „korszellemezhöz“ képest. Siessünk leszögezni, hogy nem a sohasem visszajáró múlt utáni nosztalgia sarkal minket az európai kultúra vizsgálatára, de az igazságkeresés a helyes tájékozódás szükségessége.

Abban többé-kevésbé minden szellemi ember megegyezik, hogy a szellem dolgai ma nem időszerűek, nem népszerűek. Már Tóth Árpád is felpanaszolta: „Minek a lélek balga fényűzése“, — „szelíd dalom lenézi a garázdán Káromkodó és nyers dalú jelen“. A költők panasza a kortársak meg nem értésére még nem bizonyított, de, hogy a múlt világháború tüzének vöröspiros lángja élesen megrajzolta a szellemi válság sötét kontúrjait: tény. Európa véresen kiújult politikai válságát megoldják a fegyverek, de hogy a 20-30 vagy még több éve elhúzódó szellemi betegséget orvosolja-e a közel jövő, nem tudjuk.

Mik a válság okai és tünetei? A múlt század, akkor időszerű és sok helyt fejlődést hozó világszemlélete elszikkadt; mindent elburjánzással fenyegető, lapos nyárspolgári gondolkodásmódként került át századunkba. Ez ellen a felfogás ellen már Nietzsche harcot kezdett. De mérgezett nyilait gyakran erkölcsi értékekre röpítette, és ezzel a nyugati kultúra alapjait is rombolta. A rendszeres vizsgáló és diagnosztika: Spengler. Analogiákkal bizonyítja, hogy az európai kultúra előregedett. Bár biológiai törvényeket nem lehet szellemi jelenségekre illeszteni (ilyen törvényeket a szellettudományok maguk állapíthatnak meg — amint Kerényi professzor úr mondotta — Spengler ítélete indokolt. A kultúr-emberből civilizált ember lett. A megfigyelés helyes, de mutatja, hogy nem a kultúra, hanem a kultur-ember válságáról van szó. Ortega a modern élet egyik alapjainak azt tartja, hogy a tömeg játékszerként kezeli az emberi ész és akarat fáradságos munkájának gyümölcseit. — Tömeg nem alsóbb néposztályokat jelöl nála. Tömeg: a kultúra nélküli legfeljebb civilizált embersokaság. Előttünk is világos, hogy nem minden tanult ember nevezhető kultúráltnak; viszont sok vidék hagyományiból még ki nem vetkőzött paraszttársadalmi tényleges kultúrközösséget alkot; — A tömeg félig-meddig érzi alacsony állapotát, de nem akar belőle szabadulni. A tö-

megek lázadnak. Az átlagember jogot formál arra, hogy mindent kritizáljon, még azt is, amihez egyáltalában nem ért. Viszont minden bírálatot elvet, önvizsgálatra sem hajlandó. „Minden reformot önmagunkon kell kezdenünk“ — mondta már Széchenyi. Hányan valósítják ezt meg azok közül, akik reformokat követelnek?

Egyes történelmi pillanatok nagy „nem“-ei néha szükségszerűek, de pl. a magyarság vagy a kereszténység negatívumokkal való megfogalmazása, amint nálunk megfigyelhető, káros jelenség. Egyébként is gyakori a fogalomzavar. Sokszor pl. azok esküsznek a gazdasági szempontok mindenhatóságára, szeretik „bolt“-nak tekinteni az államot, akik elvileg a materializmus ádáz ellenségei. A nálunk inkább romboló, ma már időszerűtlen és végző felszámolás alatt álló liberalizmust jogosan illeti súlyos kritika, de gyakran azok hadakoznak ellene, akik életmódjuk anyagiasságán és önzésén világot nem változtatnának. De még a tudományban és a politikában is gyakran tanui vagyunk egyes tények tendenciózus - kiesvarásának; gondoljunk csak a szentistváni gondolatvaló ferdítésekre.

De nézzük a XX. század miben különbözik a XIX. századtól, egyben vessük fel a kérdést, az európai szellem új megnyilvánulásai fejlődést jelentenek-e vagy sem? A Nietzsche és Bergson indította szellemi dinamizmus a problémák élettelen meglátásáig óriási eredményre vezetett a természettudományban: mind makró-, mind mikrofizikális világképünk nem remélt mértékben kitágult. A hatalmas siker a racionalizmus különben is kikezdett egyeduralmát még jobban megingatta. A pszichoanalízis, a primitív népek kultúrájának vizsgálata (Freud, Adler, Frobenius) az irodalom és a művészet figyelmét az irracionális felé fordította. (Proust műve kitűnően illusztrálja Bergson intuícióját). A reakció érthető, de a helyes fejlődés a racionalizmus és irracionális szintézise lenne.

Németh László vizsgálata, van-e új életérzés, mely ilyesféle „modern enciklopédizmust“ táplálna. A mai európai-, amerikai ember természete mennyiben más, mint a XIX. századbeli elődjé?

Lelki felfrissülésre mutat a kor

emberének ú. n. játékosztöne, mely sportban, politikai életben stb. mutatkozik meg. De a „puerilitás“-nak késsőbb Ortega is kiábrándító magyarázatát adta: a tudatos gyermekség nem gyermekség, nem felfrissülés; hanem narkotikum. Sokak természetimáda, a kevesek kertkultusza, megint másoknak elmélyedéshajlama: legtöbbször mesterkéltetés. A tudomány a lét alapkérdései elé került. A „Most a halál előtt, most vagyok“-érzése filozófiai iskolát csinált, az ú. n. existenciális filozófiát. A vallás megáldotta kérdéseknek a tudományba való csúszása nem tekinthető egészséges folyamatnak. Forrongás és zürzavar van az európai szellemben; a nagy eredmények sem másíthatják meg a súlyos diagnózist: baj van.

Siessünk leszögezni, mi nem lehet a kibontakozás útja: Hiába tetszetős a múlt; a görögséghez, a középkorhoz (amely a mai történelemfilozófiában rokonszenvenek örend, mivel hasonló kor közeledtét várják) nem térhetünk vissza. Elmúlt korok nagy tanulságokat adhatnak, de a történelem megfordíthatatlan. Viszont nem menekülhetünk el korunkból, ha szigetre visszahúzódnak is: ébernek kell figyelnünk. „Hajnal van-e, vagy pokol éjjel“ — vethetjük fel a kérdést Adyval. Európának a kultúrától való elfordulásából van-e kibontakozás, vagy nincs? Megállapíthatjuk, hogy korunk anti-intellektuális és immorális; elvileg helyes receptet készíthetünk, mint pl. Huizinga, aki a nyugati kultúra nemesis hagyományain alapuló korszerű életforma bekövetkezését reméli, de jóslásainkat ne hamarkodjunk el.

Berdjajew Ady kérdésére azt válaszolja: beállt az alkony. De az éjszaka fordulás kezdet, mégpedig merőben más világnézetű kor kezdetét jelenti. Az európai szellem nőiesége — a racionalizmus alatt és felett lévő elemek előrenyomulása —, a lét alapkérdéseinek ezzel együttjáró kiélezése, a kollektív életformákra való törekvés — szerinte — mind-mind a középkorhoz hasonló korszak jövetelére mutat. Szerinte az orosz kommunizmus ennek az új középkornak negatív megnyilvánulási formája. Isten és ember viszonya nem lehet semleges, mint a humanista-individualista szemléletben. Állást kell foglalni Isten mellett vagy Isten ellen. A dilemma felállításában

Berdjajewnek igaz van. Az események bizonyítják, hogy a vallási kérdés sok helyen kiéleződik. Az üldöztetés, a kátagomba-sorba való szorulás a spirituális hatalmat csak erősítheti és tisztíthatja. A harc kimenetelét Berdjajew sem jósolhatja meg.

Sokak már csak Kelet transzcendens világnézetétől várnak jót. Maritain a szellem itt-ott szétszórta apró menedékhelyeiben bízik. Joggal-e, elvállik. Sokan néznek aggóval vagy reménykedve a jövő elé. Az európai szellem „holnapjának árnyékában“ élünk.

Mi lehet a mi magatartásunk? Belelűződés népünkbe. Vallásszerű meggyőződéssel kell kitartanunk a mély magyar szellem mellett. A magyarság ma éppen olyan hívó és morális magatartást követel, mint a kereszténység. Vegyünk példát íróinkról, művészeinkről, kik misszionáriusai a magyarságnak: népünk és őseink kultúrával mentik és virágoztatják a magyar kultúrát az egyetemes emberi kultúra számára. A sorsára döbent magyarsága, amely legalább annyira keleti, mint nyugati, mit adhat ma az európai szellemeknek? Hinni szeretnénk: ha lelkileg megújul, a sokat keresett kiutat a válságból.

Alighanem

példátlan az irodalomtörténetben, hogy egy szerző művét akarata ellenére előadják. Ez történt Németh László kitűnő művével, a Cserenyéssel, amit a Nemzeti Színház mutatott be, úgy, hogy kellő felkészültség hiányában a darab értelme teljesen elsikkadt. Rendezőnek, színészeknek előbb meg kellett volna érteni Németh mondanivalóját, s azután kellett volna vállalkoznia az interpretálásra. Így ez a bemutató azt a hitet keltette az elfogulatlan nézőben, hogy a Nemzeti meg akarta büntetni Németh Lászlót kemény kritikáért, melyekkel a színház munkásságát illette. A szerző még színikritikusi működésének megkezdése előtt adta át a darabot a színháznak, és mint kritikus, vissza akarta kapni, mert művének bemutatását bírálatával összehasonlíthatatlannak tartotta. A drámát mégis bemutatták, és az ifjúság, meg a pesti közönség java, az előadás hiányosságai ellenére megértette az író gondolatait. A mű azonban túlnehéz volt a Bókai darabokhoz szokott pesti kritikának, s az összes gogolok Németh László ellen vonultatták fel a sajtót. A legmegdöbbentőbb az, hogy ebben az ügyben — az egy Móríz Zsigmondon kívül — nem akadt író, aki Németh Lászlót megvédte volna. Pedig látható, hogy „ma nekem, holnap neked.“ Alig csitulnak el a Kodolányi ellen intézett támadások, melyek ártatlanul meghurcolták a Földindulás szerzőjét, most Németh László kivégzésére vonultak fel. Ha a bíróság igazat adott volna Erdős fogorvosnak, aki plágiumperben vitatta a Földindulás eredetiségét, a Nemzeti Színház előadta volna a műkedvelő szerző ellen-Földindulását. A Kodolányi elleni hajszá elharcosa: Erdős doktor úr jutalomképpen láthatta volna művét a Nemzeti Színházban. Németh László művét pedig úgy látszik, büntetésként adták elő. Hát erre való a Nemzeti Színház? Lehet az, hogy valakinek a művét akarata ellenére előadják? A legmegdöbbentőbb azonban az, hogy nekünk, a szegedi egyetem ifjúságának kell ezt szóvatennünk, mert alig akad pesti lap, mely kiállt volna a szerző mellett. Érthető így Németh László elhatározása, hogy drámáinak semmiféle lapba nem dolgozik, drámáinak kiadását is elhalasztja és láthat sem teszi többé a Nemzeti Színházba.

A drámával különben kritikai rovatunkban Karácsonyi Sándor foglalkozik.

Hiába fűrszöd meg önmagadban,
Csak máshoz moshatod meg arcodat.
Légy a fűszálon a pici él
S nagyobb leszel a világ tengelyénél.
JÓZSEF ATTILA.

Jankó Géza fametszete

a Szegedi Hidnak

